

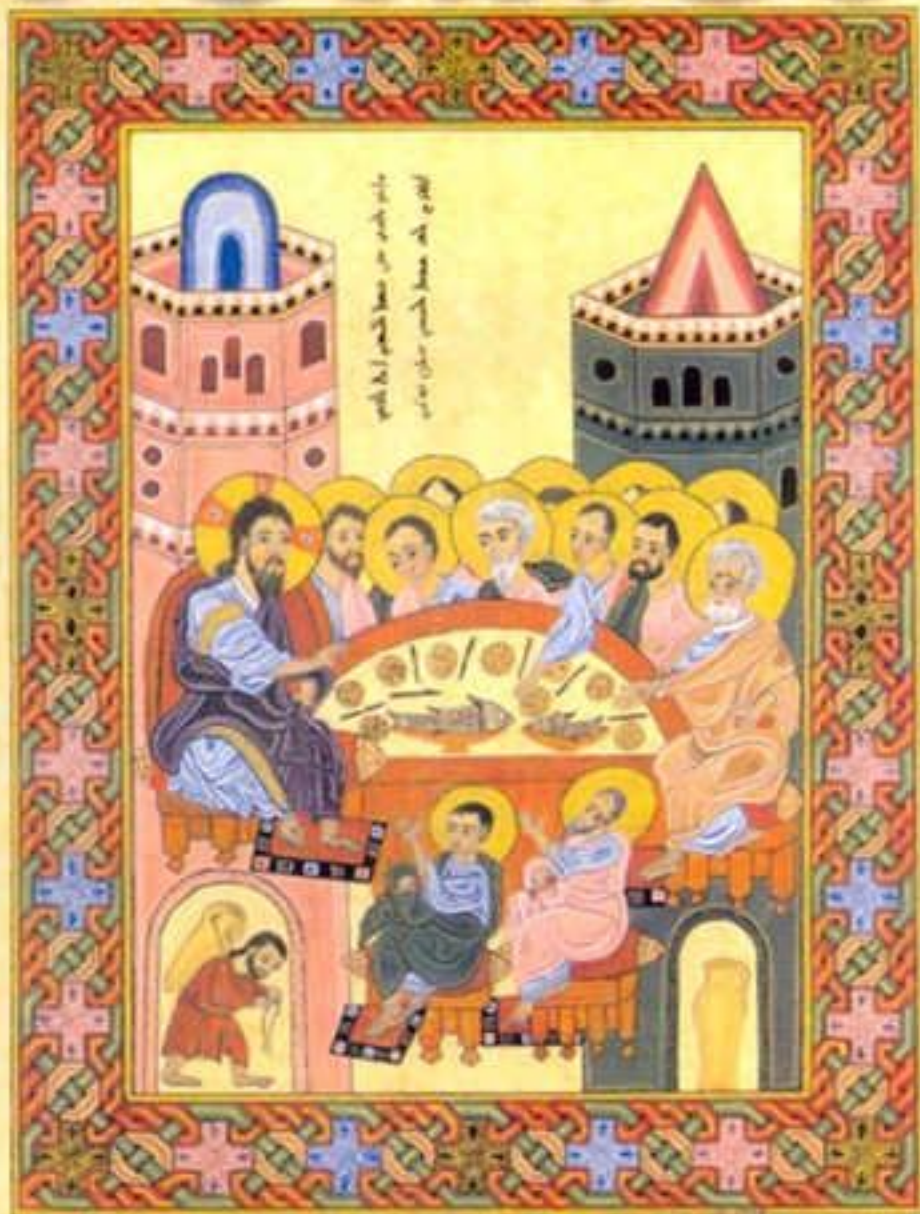
JAARGANG 53

NUMMER 2

MAART-APRIL 2006

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

POKROF

Inhoud

- 1 **Orthodox kerkenpad III
Sint Petersburg**
W. van den Bercken
- 4 **Nieuwe Syrisch-orthodoxe
bisschop voor België en Frankrijk**
H. Teule
- 6 **Verlossing met kosmische
dimensies**
W. Lamfers
- 8 **Nieuws**
- 10 **Tot de hemel reiken**
Johannes Klimakos
P. Gillis
- 13 **Het zwijgen van Abraham**
D. Bruinsma
- 16 **Substantiële inbreng Orthodoxie
Orthodoxe stemmen op
Assemblee Wereldraad**
G. van Dartel

Na afloop van een Orthodoxe viering op de Assemblee van de Wereldraad deelt een priester gezegend brood uit. De Orthodoxe Kerk deelt de eucharistie niet met christenen van kerken die niet met haar in kerkelijke gemeenschap leven, maar vaak wel - met name als een oecumenische geste - het niet geconsacreerde, maar gezegende brood. Gezegend brood wordt onder andere aan het einde van een eucharistie aan de gelovigen uitgedeeld. (Foto: D. van Roosendaal)

- 18 **Assyriërs aan de Khabur**
H. Murre-van den Berg
- 21 **Liturgieagenda**

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord.

Redactie: Wil van den Bercken, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel (waarnemend hoofdredacteur), Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen, Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Huub Vogelaaar.

Administratie en redactiesecretariaat: Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel. 073-6136471, e-mail: secretariaat@oecumene.nl, internet: <http://www.oecumene.nl>.

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is € 15,-, giro 5679145, t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch. Voor België: 001-3309231-55, Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24, 02300 Turnhout, tel. 014-413927.

Lay-out en druk: Van Stiphout, Helmond.

Van de redactie

Op dit moment zitten we liturgisch in de voorbereidingstijd van Pasen, dat volgens de westerse telling op 16 april en volgens de oosterse op 23 april valt. Het is een periode van inkeer en 'terugkeer'. In de Byzantijnse traditie speelt de parabel van de Verloren Zoon, al vanaf de tijd net vóór de Veertigdagentijd, door heel deze periode een rol. De 'Grote Vasten' is één grote terugkeer van de Verloren Zoon. En op de vierde zondag staat Johannes Klimakos centraal, iemand die de terugkeer van alle zonen en dochters of - in *zijn* beeld - de opgang naar God uitvoerig heeft beschreven en geanalyseerd. Paul Gillis schrijft over deze boeiende Johannes.

Wim Lamfers beschrijft Vasten, Goede Week en Pasen in Roemenië. De verrijzenis van Christus doordringt er alles.

Christenen zou men allen de 'verloren kinderen' van de eenheid kunnen noemen. Oecumene is een nog lang af te leggen weg naar de eenheid die verloren ging. Geert van Dartel beschrijft de Oosters-orthodoxe en Oriëntaals-orthodoxe inbreng op de Assemblee van de Wereldraad in Brazilië vorige maand, februari 2006.

Wil van den Bercken voert ons dit keer op Orthodox kerkenpad III mee naar Sint Petersburg. Hij staat onder andere stil bij de oecumenische symboliek van de monumentale kerkgebouwen in deze voormalige hoofdstad van Rusland.

In Brussel werd de nieuwe Syrisch-orthodoxe aartsbisschop geconsacreerd, voor het nieuw gecreëerde patriarchaal vicariaat van België en Frankrijk. Herman Teule doet verslag van de dienst en van de nieuwe ontwikkelingen.

De paus wil zich niet langer 'patriarch van het Westen' laten noemen. U leest dit nieuws en de reacties erop in een uitgebreid artikel op de nieuwspagina's.

Heleen Murre-van den Berg reisde afgelopen zomer naar Oost-Syrië en vertelt ons over het leven van de Assyrische christenen daar. Na dreigende leegloop een verhaal van voorzichtige hoop.

Russisch-orthodoxe Kazankathedraal, de huidige metropolitane kerk van Sint Petersburg.

Orthodox kerkenpad: Sint Petersburg

In vijf afleveringen neemt uw gids Wil van den Bercken u mee op Orthodox kerkenpad in Oost-Europa. Aan de hand van de kerkgebouwen wordt de situatie van een land geschetst. In de vorige afleveringen leidde hij u rond door Kiev (Oekraïne) en Ruslands hoofdstad Moskou. In dit derde deel neemt hij u mee op tocht door Sint Petersburg.

Sankt Peterboerg is de enige stad in Rusland met de naam van een heilige. Dat zou kunnen wijzen op een religieuze oorsprong van de stad, maar schijn bedriegt. De naam is een hommage aan de stichter, Peter de Grote (heerser over Rusland: 1682-1725), via zijn patroonheilige de apostel Petrus. En door zijn Duitse klank is de naam ook een uitdrukking van Ruslands toentertijd nieuwe gerichtheid op het Westen.

De kerkelijke architectuur van de toenmalige nieuwe hoofdstad (vanaf 1703) is eveneens een duidelijke uitdrukking van gerichtheid op Europa, al ging het initiatief daarbij niet uit van de Orthodoxe Kerk zelf. Deze nieuwe kerkelijke architectuur uitte zich op twee manieren: de toepassing van westerse stijlen in Orthodoxe kerken en de bouw van niet-Orthodoxe kerken.

Westerse stijlen

De eerste manier komt naar

voren in de drie Orthodoxe hoofdkerken van de stad: de Petrus-en-Pauluskathedraal, de Izaakkathedraal en de Kazankathedraal.

De barokke Petrus-en-Pauluskerk is de oudste kerk van de stad en de grafkerk van de tsaren. Haar Zwitsers-Italiaanse architect Trezzini introduceerde daarmee de basiliekvorm in de Orthodoxe kerkenbouw, die traditioneel centraalbouw is, vierkant of een gelijkzijdig kruis. Nog opzienbarender is de torenspits, de eerste in Rusland en exceptioneel hoog (55 m, met toren van 122 m). Maar hoe on-Orthodox ook, zij heeft toch een typisch Russische esthetisering gekregen: de hele spits is verguld. Daardoor verschilt zij niet alleen van haar katholieke voorgangers maar overtreft die ook: nergens in het Westen is zo'n slanke, elegante en glanzende torenspits te vinden.

De majestueuze Izaakkathedraal van de Fransman Montferand is

daarentegen weer Orthodox vierkant, maar bevat daarentegen andere nouveautés zoals marmoren zuilen, timpanen, sculpturen, bronsreliëfs en glas-in-loodramen. De enorme koepel is niet de grootste van de wereld maar wel de grootste vergulde.

De Kazankathedraal is in tegenstelling tot de twee vorige kerken ontworpen door een Rus, maar zij is vreemd genoeg nog westerse dan de andere twee: zij heeft een duidelijke reminiscentie aan de St. Pieter in Rome, met name door de colonnade. Echter, deze massief aandoende kerk is geen geslaagde combinatie van katholieke en orthodoxe architectuur. Thans is zij de metropolitane kerk van St. Petersburg en als zodanig is zij ook geen spiritueel voorbeeld van Orthodoxe openheid naar andere christelijke kerken, gezien de huidige slechte oecumenische relaties tussen de Russisch-orthodoxe Kerk en de Rooms-katholiek Kerk. Terwijl men dat wel zou kunnen verwachten van een kerk die ligt tegenover drie niet Russisch-orthodoxe kerken. Daarmee komen we op het tweede bijzondere aspect van het Petersburgse kerkelijke landschap

Oecumenisch kwartier

Die kerken zijn een rooms-katholieke, een evangelisch-lutherse en een Armeens-apostolische. Tezamen met de Orthodoxe Kazankathedraal vertegenwoordigen deze kerken de vier ecclesiologische hoofdrichtingen in het christendom, en daarom vormt dit stukje Sint Petersburg een soort oecumenisch kwartier. Maar dat is een te optimistische aanduiding van dit kerkelijk

gebied midden in het centrum van Sint Petersburg.

Dat deze niet-Orthodoxe denominaties hun kerk midden in de stad aan de drukke Nevski Prospekt hebben, is niet een gevolg van christelijke samenwerking maar van tsaristische kerkpolitiek eind 18e en begin 19e eeuw. Het was bedoeld als service voor de buitenlandse kooplieden en diplomaten in de hoofdstad en als vorm van staatstoezicht op de activiteit van de kerken. Het rooms-katholieke en het Armeens-apostolische kerkgebouw dragen allebei de naam van St. Catharina, waarmee zij verwijzen naar keizerin Catharina de Grote, die toestemming gaf voor de bouw. Na 1991 zijn de rooms-katholieke kerk, die daarvoor kantoorruimte was van het Museum voor Atheïsme in de Kazankerk, en de lutherse Petruskerk, die een zwembad was, teruggegeven aan de gelovigen. De rooms-katholieke is in 2003 weer geconsacreerd, zonder een vertegenwoordiger van de Orthodoxe overbuur.

Oorspronkelijk hoorde er nog een 'Hollandse' gereformeerde kerk tot dit kerkenpalet aan de Nevski Prospekt, maar deze is na de revolutie opgeheven. Daarentegen is er vlakbij recentelijk een Finse lutherse kerk heropend. Een interessante gewaardwording in de twee gerestaureerde lutherse kerken is hun maagdelijk witte interieur, dat contrasteert met de paleislike weelde van de Russische kerken, maar toch op zijn manier een afspiegeling is van hemelse schoonheid.

Al met al dus een aardige uitdrukking van christelijk pluralis-

me in het centrum van Sint Petersburg. Maar het is een zwakke weerkaatsing van het verleden, want in de 19e eeuw waren er ongeveer dertig lutherse, gereformeerde, anglicaanse en rooms-katholieke kerken in Sint Petersburg. Alle voor buitenlanders die daar werkzaam waren.

Al is er dan geen bloeiende oecumene, toch is het kerkelijke klimaat in Sint Petersburg opener dan in Moskou. Om die reden verhuisde in 1995 het rooms-katholieke seminarie uit Moskou naar de noordelijke hoofdstad. En het enige instituut in Rusland dat zich bezig houdt met oecumenische vraagstukken bevindt zich in Sint Petersburg: het in 1993 opgerichte Orthodox Instituut voor Missiologie, Oecumene en Nieuwe Religieuze Bewegingen (in Russische afkorting PIMEN geheten). Het valt niet onder het patriarchaat, maar de directeur, de Orthodoxe priester Vladimir Fjodorov, onderhoudt goede relaties met de metropool van zijn stad en is docent op de Geestelijke Academie daar, alsook aan het genoemde katholie-

Bouwjaren Petersburgse kerken

- Petrus- en Pauluskerk (Russisch-orthodox): 1712-1732
- Nicolaaskerk (Russisch-orthodox): 1753-1762
- Kazankathedraal (Russisch-orthodox): 1801-1811
- Izaakkathedraal (Russisch-orthodox): 1818-1858
- Verlosser-op-het-bloedkerk (Russisch-orthodox): 1883-1907
- Rooms-katholieke St. Catharina-kerk: 1762-1782 (gebouwd onder keizerin Catharina de Grote's regering 1762-1796)
- Armeens-apostolische St. Catharina-kerk: 1771-1780 (idem)
- Petruskerk (Luthers): 1833-1838 (Red. Pokrof)

ke seminarie. Het instituut geeft cursussen, studiedagen en heeft een bibliotheek, en het is ook de initiatiefnemer van een stedelijk interkerkelijk partnerschap 'Apostolische stad - Nevskaya Perspektiva'. De uitdrukking 'apostolisch' verwijst zowel naar de geest waarin de groep wil werken als naar de naam van de patroon van de stad, Petrus.

Religieuze symboliek

Er is overigens in de door Peter de Grote gekozen naam voor de stad een pikante religieuze semiotiek. Met de keuze voor Petrus als stadspatroon en met de keuze voor Petrus en Paulus als naamgevers van de kathedraal, wilde de tsaar de twee apostelen van Rome associëren met de nieuwe Russische hoofdstad. Dat was niet alleen een ideologische sneer naar het katholieke Rome, maar ook een breuk met de vrome Russische traditie die de apostel Andreas als patroon van het Russische christendom beschouwt.

Er is ook een merkwaardige religieuze symboliek in het wapen van Sint Petersburg. Dit bestaat uit twee omgekeerde en gekruiste ankers en volgens heraldici is dit een getransformeerd motief van de twee eveneens omgekeerde en gekruiste sleutels van het wapen van het Vaticaan. Hier is sprake van een dubbele symboliek. De ankers zijn niet alleen symbool van de nieuwe Russische vloot, maar in de religieuze emblematiek van de barok ook symbool van redding door het geloof.

Toch heeft tsaar Peter de band met het Russische verleden niet helemaal doorgesneden. Hij

heeft de cultus van de heilige Alexander Nevskij sterk bevorderd en stichtte een klooster ter ere van de dertiende-eeuwse vorst. In 1724 liet hij het gebeente van de heilige uit Vladimir overbrengen naar Sint Petersburg. Sindsdien geldt Alexander Nevskij als de tweede patroonheilige van de stad. Sinds enkele jaren staat er weer een standbeeld van Alexander Nevskij te paard op het drukke verkeersplein voor het klooster. Aangezien vorst Alexander, die in 1240 en 1242 de katholieke Zweden en Duitsers versloeg, het symbool is geworden van de Orthodoxe onverzettelijkheid tegenover het katholieke expansionisme, krijgt de religieuze symboliek van Sint Petersburg ineens een heel andere dimensie.

Russische stijl

De prominente Orthodoxe kerkgebouwen in westerse stijl betekenen niet dat er in het centrum van Sint Petersburg geen authentiek Russische kerkgebouwen zijn of waren. Al heeft de stad gelukkig niet zo'n ingrijpende communistische reconstructie ondergaan als Moskou, toch zijn er tientallen kerken uit het centrum verdwenen. Daaronder was de Drievuldigheidskerk aan de oever van de Neva tegenover het Winterpaleis, een van de oudste kerken van de stad, de Maria-Onslapingskerk uit 1765 op het uit Dostojevski's *Misdaad en Straf* bekende Hooiplein, en de marinekerk Verlosser-op-het-water (Spas-na-vodach) naast de admiraliteit. Deze laatste werd pas in 1911 gebouwd in de stijl van de 12e-eeuwse Pokrov-kerk in Vladimir en was daarmee een

Sint Petersburg: de Lutherse Petruskerk aan de Nevski Prospekt.

van de mooiste van Sint Petersburg. Er is discussie over herbouw van deze kerken.

In het centrum is thans één overduidelijke kerk in Russische, of beter neo-Russische stijl, de Verlosser-op-het-bloedkerk (Spasna-krovi). Met het bloed wordt het bloed van Alexander II bedoeld, die in 1881 op deze plek door een aanslag werd gedood. De kerk spreekt door haar exuberante versiering het meest tot de verbeelding van de toeristen, maar is nooit een functionerend gebedshuis geweest. De recentelijk geheel gerestaureerde kerk is museum gebleven, wat misschien het best past bij haar Disney-achtige uiterlijk.

Aan de rand van het centrum ligt een heel ander type kerk, de Nicolaaskerk. Deze is een gaaf voorbeeld van de Russische barok en mooi gelegen in een park. Het is de enige kerk in het centrum die altijd in functie is gebleven in de Sovjet tijd en die al die tijd Russische burgers en buitenlandse bezoekers van de stad heeft bekoord met de imponerende Slavische kerkzang.

Secularisering

Een beschrijving van kerken in het centrum van Sint Petersburg, evenals van Moskou en Kiev, geeft een vertekend beeld van het religieuze leven in die steden. Tegenover de dominante aanwezigheid van de historische godshuizen in de stadscentra staat het feit dat in de uitgestrekte 20e-eeuwse woonwijken met miljoenen inwoners praktisch geen kerkgebouw te vinden is. In de Sovjet tijd was bouw daar natuurlijk onmogelijk en thans is het gebrek niet meer in te halen, ook al worden er wel nieuwe kerken gebouwd.

Hierdoor, maar ook door het bewuste vasthouden aan traditionele stijl, is er niet één kerkgebouw in Rusland in 20e-eeuwse stijl. De Orthodoxe Kerk kent geen moderne architectuur. Dat is het meest opvallende architectonische verschil met andere christelijke confessies. Dus als er hier en daar een kerk gebouwd wordt in de buitenwijken van de steden, dan is het in 17e-eeuwse barok- of 19e-eeuwse neo-Russische stijl. Zo'n historiserende stijl mag een weldadige verschijning zijn tussen de zeeën saai woonblokken, het typeert ook de historische gerichtheid van de kerk zelf. De Russische kerkgebouwen zijn versteende schoonheid, in letterlijke en figuurlijke zin. Het enige argument daartegen is dat de moderne functionele kerkgebouwen in het Westen ook niet vol zitten en vaak weer even snel afgebroken worden als ze gebouwd zijn.

Wil van den Bercken

Nieuwe Syrisch-orthodoxe bisschop voor België en Frankrijk

Op zondag 12 februari jl. is in de Heilig Hart-basiliek van Koekelberg te Brussel de priestermonnik Hazail Soumi tot bisschop gewijd voor de Syrisch-orthodoxe gemeenschap van België en Frankrijk. De Syrisch-orthodoxe Kerk lijkt met deze benoeming nieuwe wegen in te slaan na de dood van bisschop Julius Çiçek (zie laatste Pokrof van 2005). Daarom vond de wijding ook niet zoals gewoonlijk plaats in Damascus, maar in Brussel.

Herman Teule was erbij aanwezig en doet verslag.

De wijdingsplechtigheid op 12 februari werd voorgezeten door patriarch Ignatius Zakka I Iwas, in aanwezigheid van zeven bisschoppen, afkomstig uit het Midden-Oosten en de diaspora. De vier uur durende plechtigheid werd bijgewoond door talrijke Suryoye (Syrisch-orthodoxen, red.) en door genodigden uit de politieke, wetenschappelijke en diplomatieke wereld. De Rooms-katholieke Kerk was vertegenwoordigd door de deken van Koekelberg; de Oosters-orthodoxe Kerken door mgr Panteleïmon, metropoliet van België (jurisdictie Constantinopel)

Mor Severius Hazail Soumi

De nieuwe bisschop is op 5 november 1965 in de Syrische stad Qamishli geboren. Deze stad

ligt aan de grens met Turkije, op 5 km van het oude Nisibis (een van de belangrijkste steden van het Syrische christendom, thans het Turkse Nusaybin) en een veertigtal kilometers van Tur 'Abdin, het oorsprongsgebied van een groot deel van de Syrisch-orthodoxe gelovigen in België en Frankrijk. Qamishli heeft een belangrijke Syrisch-orthodoxe bevolking, die zelf afkomstig is uit Tur 'Abdin en nog de taal van het oorsprongsgebied bewaard heeft, het Turoyo, een modern-Aramese taal, die de bisschop perfect beheerst.

Te Damascus studeerde hij Franse literatuur alvorens voor het monnikendom te kiezen. Zijn theologische studies volbracht hij aan het patriarchaal seminarie te Damascus.

Hierop volgden studies oriënta-

Patriarch Ignatius Zaka Iwas (pal voor het tabernakel in de afgehuurde rooms-katholieke Koekelbergkerk), met op de foto rechts van hem de pasgewijde Mor Severius Hazail Soumi, omringd door collega-bisschoppen. (Foto: M. De Vrij)

listiek aan de Katholieke Universiteit van Louvain-la-Neuve (België), gevolgd door een verblijf aan de École Pratique des Hautes Études te Parijs. De laatste jaren was hij verantwoordelijk voor de nieuwe patriarchale bibliotheek in Ma'arret-Sednaya (30 km ten noorden van Damascus), waar de Syrisch-orthodoxe Kerk haar theologieopleiding heeft gevestigd. De bibliotheek is van groot belang wegens de belangrijke collectie handschriften die ze bevat. Priestermonnik Hazail Soumi heeft grote inspanningen geleverd voor de digitalisering van de collectie, die op deze manier toegankelijk kan worden voor de internationale wetenschappelijke wereld.

Bij zijn wijding nam hij de naam aan van Severius, naar Severius van Antiochië († 538), een van de grote theologen van zijn kerkelijke traditie.

De benoeming van Mor Severius was niet helemaal onbetwist binnen de eigen gemeenschap. Traditioneel verkiezen de Suryoye een geestelijk leider met dezelfde regionale achtergrond als de meerderheid van de gelovigen. In België is dat vooral Tur 'Abdin in Oost-Turkije, met slechts een minderheid die afkomstig is uit Syrië.

Nieuwe structuren in Europa

Mor Severius is benoemd tot metropoliet-patriarchaal vicaris van België en Frankrijk. Zijn bisdom omvat vijf zelfstandige parochies, vier in België (Brussel en Luik) en één in Parijs, maar telt verder gelovigen verspreid over geheel Frankrijk. Hiermee wordt hij bisschop van 'slechts' een deel van het omvangrijke diocees dat de vorig jaar overleden bisschop Julius Çiçek bestuurde. Deze was verantwoordelijk voor geheel West-Europa, met uitzondering van Zweden en Groot-Britannië en,

De hoofdconsecrator, Syrisch-orthodox patriarch Ignatius Zaka Iwas van Antiochië (rechts), met aartsbisschop Mor Eustathios Matta Roham van Jazira (Syrië) aan zijn zijde. (Foto: M. De Vrij)

sinds 1997, van Duitsland, dat wegens de grote Syrisch-orthodoxe aanwezigheid daar een zelfstandig bisdom werd. De benoeming van Mor Severius is aldus een volgende stap in de verdere opdeling van het diocees Centraal-Europa. De beslissing hier toe werd genomen tijdens de synode van 13-15 december 2005 te Damascus, waar naast het bisdom België en Frankrijk een apart bisdom voor Nederland werd opgericht en een voor Zwitserland-Oostenrijk.

De synodebeslissing impliceert meer dan alleen een territoriale opdeling van een geografisch te groot geworden bisdom. De nieuwe diocesen worden bestuurd door een 'metropoliet-patriarchaal vicaris'. De toevoeging patriarchaal vicaris betekent dat de patriarch of synode een grotere invloed kan uitoefenen op het beleid van de nieuwe diocesen dan in het verleden mogelijk was. Hiermee wordt voorkomen dat de bisschoppen in de diaspora ieder te veel eigen accenten kunnen leggen; het is nog niet duide-

De nieuwe bisschop tijdens het Syrische wijdingsritueel, zijn hoofd bedekt met een versierde doek. (Foto: M. De Vrij)

lijk of de patriarch hiermee een nieuw beleid ten aanzien van de diaspora wil initiëren. Dat de patriarch groot belang hecht aan de nieuwe structuren in Europa blijkt wel uit het feit dat deze bisschopswijding in Brussel plaats had, en niet zoals de gewoonte is, in Damascus.

De huidige bisschop voor Duitsland Mor Isa Gürbüz is aangesteld voor Zwitserland-Oostenrijk en wordt in Duitsland voorlopig vervangen door de ook in Nederland bekende priestermonnik Hanna Aydin. De Suryoye in Nederland wachten met spanning de benoeming van 'hun' bisschop af.

Herman Teule

Prof. dr. Herman Teule is hoogleraar Oosters christendom aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en directeur van het Instituut voor Oosters Christendom aldaar.

Verlossing met kosmische dimensies

Het Orthodoxe kerkelijke jaar heeft als hoogtepunt Pasen, met de lange aanloop van de Grote Vasten (Veertigdagentijd). In de Roemeens-orthodoxe Kerk komen gelovige tradities en folklore rond het Paasfeest bij elkaar.

Orthodoxe christenen vasten 's woensdags en 's vrijdags ter herinnering aan het verraad en aan de kruisiging van Jezus. Echter, ter voorbereiding op het oudste en grootste feest van de christenheid, Pasen, vasten zij gedurende de Grote Vasten maar liefst zeven weken lang. Op Goede Vrijdag eet of drinkt men in Maramureş (Noord-west-Roemenië) en Moldavië (Noord-oost-Roemenië) zelfs helemaal niets, omdat men dan de zware 'zwarte vasten' houdt.

Goede Week

Iedereen boven de zes jaar gaat in de Goede Week conform aloude kerkelijke voorschriften te biecht om met Pasen te kunnen communiceren. Soms is het zelfs zo druk in de kerk, dat men in de rij moet staan om te kunnen biechten. Men belijdt zijn zonden knielend onder het 'epitrahil', de stola van de priester. Daarom kent een Orthodox kerkgebouw

geen biechthokjes. Een veelheid aan kerkdiensten en een groot aantal biechtelingen kenmerken de Goede Week.

Velen wonen de diensten op Witte Donderdag en Goede Vrijdag bij. Om de ernst van het lijden van de Heer te onderstrepen wordt de afbeelding van de graflegging van de Gekruisigde, die is geborduurd op een groot kleed, vanaf de avonddienst op Goede Vrijdag tot en met Stille Zaterdag vóór in de kerk tentoongesteld. Verder is het kleed het hele jaar door te zien in een glazen kast, die in een zijbeuk van de kerk staat.

Op Stille Zaterdag verven de vrouwen, de draagsters van het leven, op fijnzinnige wijze paaseieren. Elke streek, in sommige streken zelfs elk dorp of klooster, kent andere motieven. Met name in Moldavië, waar de invloed van de vele kloosters zich alom doet gelden, worden de eieren voor-

De voorbereiding op het oudste en grootste feest van de christenheid, Pasen, is een periode van boete en inkeer. Op dit moderne fresco in een klooster in Moldavië (Noord-oost-Roemenië) is dit goed uitgedrukt door de parabel van de Verloren Zoon, die in de Grote Vasten een belangrijk thema in de liturgie is.

zien van in fraaie kleuren uitgevoerde schilderijen vol oude folkloristische motieven. Zulke eieren zijn te mooi om op Pasen stuk te slaan. Zij worden vaak weggegeven als een kostbaar cadeau, dat men dankbaar aanvaardt en jarenlang bewaart.

Paasnacht

De dienst in de Paasnacht, die langer dan vier uur duurt, zit net als andere Orthodoxe diensten vol symboliek en is van een grote schoonheid. Het hoogtepunt van deze drukbezochte dienst, waaraan ook mensen deelnemen die anders weinig in de kerk komen (wat in West-Europa met Kerst gebeurt), vormt het moment waarop alle lichten in het kerkgebouw uitgaan, de gelovigen zich in drommen achter de priester aan naar buiten begeven en men driemaal in processie rond de kerk loopt. Bij de voordeur aangekomen bonst de priester drie keer op de deur, totdat de deur (die de ingang van het graf uitbeeldt) opengaat en men de donkere kerk binnenstroomt. Even later klinken vanuit de mond van de priester de woorden: 'Komt en ontvangt het licht'. Daarop stromen de gelovigen met hun kaarsjes samen rond de priester, die middenin de kerk staat, en geeft men dicht opeengedrongen aan elkaar het licht van de Opgestane door. In

een mum van tijd baadt de zoeven nog donkere kerk in een zee van licht. Dat is een onvergetelijke ervaring. Vol uitbundige vreugde zingt men vanaf dat cruciale hoopgevende moment steeds weer tijdens de dienst de paashymne: 'Christus is uit de doden opgestaan, Hij heeft de dood met de dood vertreden en aan hen, die in de graven waren, het leven gegeven.' Als teken van de immense paasvreugde, die zo typerend is voor de Orthodoxie, wisselen bekenden en onbekenden, die in Christus in de gemeenschap der heiligen één zijn, met elkaar tijdens de dienst de paasgroet uit.

Met een brandende kaars in de hand verlaten de gelovigen na afloop van de urenlange dienst het kerkgebouw. Men gaat naar huis om een paar uur te slapen en daarna weer onvermoeibaar een lange ochtenddienst te vieren.

Na de ochtenddienst gaat men thuis aan de paasmaaltijd, die na de langste vastentijd van het jaar vanzelfsprekend overvloedig is. Bij het begin van het paasmaal tikt men met eieren, die op Stille Zaterdag zijn beschilderd, tegen elkaar. Daarbij spreekt men opnieuw de paasgroet uit. Wiens ei heel blijft is natuurlijk de winnaar van dit spel. Eieren zoeken in de tuin is geen gewoonte, veel eieren eten tijdens en na de paasdagen wél. Het mooiste is natuurlijk als men in een mandje op tafel enkele fraai beschilderde, van eeuwenoude motieven voorziene eieren heeft liggen.

Paastijd

De koninklijke deuren in het midden van de iconostase, waar

Voorbeeld uit 1873 van de epitaf, Jezus' graflegging geborduurd op het grote kleed dat vanaf de avonddienst op Goede Vrijdag tot en met Stille Zaterdag vóór in de kerk wordt neergelegd.

door alleen de priester de gewijde ruimte rond het altaar mag betreden, staan vanaf de paasnacht een week lang open ten teken dat wij dankzij de Opgestane een open graf hebben, dat het licht van Pasen sterker is dan de dood.

Op Tweede Paasdag gaat men in menig dorp vroeg in de ochtend massaal naar het kerkhof om op de graven van familieleden een kaarsje te branden en aan de omstanders een schaalje met paaseieren en cake te geven. Christelijke en heidense gewoonten gaan hier, zoals wel vaker in de Orthodoxie, hand in hand. Een op een heuvel rond een houten kerkje gelegen kerkhof baadt dan, zoals men in Maramureş kan zien, in een zee van licht. Dat is een prachtig gezicht.

De bovengenoemde paashymne zal tot tegen het einde van de Paastijd, tot aan de Woensdag voor Hemelvaart, tijdens elke dienst vele malen door de priester en de gelovigen worden gezongen.

Tijdens de paasnachtdienst maar ook gedurende de paastijd begroet men elkaar met de woorden: 'Christus opgestaan,' waarop men ten antwoord geeft: 'Hij

is waarlijk opgestaan.' Zo draagen men de vreugde van Pasen, waarbij tijd en ruimte wegvallen en die de kosmos omspant, lange tijd wereldwijd uit. Pasen is immers het feest van de verlossing met kosmische dimensies. Niet alleen de mens of de ziel, nee heel de schepping wordt met Pasen herschapen en zo gered. Met minder kan de Opgestane geen genoegen nemen. De vrede en de vreugde van Pasen, daar draait het in de Orthodoxie allemaal om.

Het grote belang van het Paasfeest blijkt uit het feit dat de Orthodoxie zelfs een derde paasdag kent, ten teken dat men maar moeilijk afscheid kan nemen van dit grote feest en van de paasvreugde, waaraan dankzij de Opgestane geen einde komt. Het belang van Pasen is zichtbaar in de reeks iconen in elke iconostase, waarop gebeurtenissen uit het leven van Jezus staan afgebeeld. Daarin komen naast een icoon met de opstanding van de Heer twee iconen voor die naar Pasen verwijzen: de icoon met de opstanding van Lazarus (Johannes 11,1-44) en de icoon met de gedaanteverandering op de berg (Mattheüs 17,1-13). Aan het eerste wonder wordt aandacht besteed op de zaterdag die voorafgaat aan de Palmzondag en aan dat laatste wonder is in de Orthodoxie zelfs een belangrijk feest gewijd, dat op 6 augustus wordt gevierd.

Wim Lamfers

Dr. W.J. Lamfers is hervormd predikant in Weesp en onderhoudt al jaren contacten met Orthodoxen in Roemenië.

PAUS LAAT TITEL 'PATRIARCH VAN HET WESTEN' VALLEN

Paus Benedictus XVI heeft een van zijn negen officiële titels opgegeven. Hij wil zich niet langer patriarch van het Westen noemen, aldus de Italiaanse krant *Corriere della Sera*. De krant baseert zich op de pauselijke tituluurlijst van 2006, die nog niet officieel is vrijgegeven door het Vaticaan. De Italiaanse kardinaal Achille Silvestrini, voormalig prefect van de Vaticaanse Congregatie voor de Oosterse Kerken, zei tegen de krant: "Ik denk dat de paus het verschil (tussen de westerse en de oosterse kerk) wil opheffen en dat zijn daad is bedoeld om het oecumenische proces aan te sporen."

In Nederland was de reactie van prof. Rik Torfs, hoogleraar canoniek recht in Leuven, ook positief. Hij noemde de beslissing om de titel te schrappen een teken van goodwill tegenover de (Orthodoxe) kerken van het Oosten. Maar het schrappen van de titel kan ook negatief worden uitgelegd door deze kerken, signaleerde de Nijmeegse hoogleraar kerkgeschiedenis Peter Nissen al vrij snel. Hij vermoedt dat Benedictus XVI meer nadruk wil leggen op de universaliteit van

het pausambt. "Hij is immers herder van een wereldkerk, en niet alleen van het Westen." Bovendien verschuift het zwaartepunt van de Rooms-katholieke Kerk steeds meer naar het Zuiden.

Oud-hoogleraar oecumene Anton Houtepen wijst op de visie van kardinaal Ratzinger, nu paus Benedictus XVI, op de universele kerk de titel 'patriarch van het Westen' afbreuk doet aan de door Rome geclaimde universele jurisdictie over de hele christenheid. "De toenmalige kardinaal Ratzinger "was ook tegen het gebruik van de titel 'zusterkerken' voor de Orthodoxe Kerken van het Oosten." Houtepen vindt het "allesbehalve een goed teken".

De Nederlandse aarts-priester Theodoor van der Voort, priester van de Russisch-orthodoxe parochie in Deventer, vertelt dat het afzien van de titel in kringen van de Oosters-orthodoxe Kerk tot verschillende reacties heeft geleid. De meeste niet direct positief: "Gevreesd wordt dat deze ontwikkeling is ingegeven door het feit dat de huidige paus wil benadrukken dat hij zichzelf als hoofd van de Universele of Wereldkerk beschouwt.

Door af te zien van de titel 'Patriarch van het Westen' laat hij merken meer afstand te nemen van de vier patriarchaten van het Oosten: die van Constantinopel, Alexandrië, Antiochië en Jeruzalem. De paus lijkt het stelsel van de vijf oude patriarchaten, dat dateert uit de tijd van de ongedeelde Kerk, nu vaarwel te zeggen." Vader Theodoor houdt de mogelijkheid van een andere uitleg open, maar voegt daar aan toe dat dan "een nadere toelichting voor veel Orthodoxen bepaald niet overbodig zou zijn".

In die lijn vraagt de Russisch-orthodoxe bisschop Hilarion (Alfeyev) van Wenen om een "officiële verklaring over deze zaak door de Pauselijke Raad voor de Eenheid." Na een onderbreking van zes jaar komt in de herfst van dit jaar de gemengde Orthodox-Katholieke dialoogcommissie weer bijeen in Servië. Bisschop Hilarion: "Volgens veel Orthodoxe theologen blijft de grootste hindernis op de weg naar de eenheid de leer van het universele primaatschap van de bisschop van Rome. Dit wordt het hoofdthema van gesprek tussen Orthodoxen en katholieken in het kader van de gesprekken van de commissie."

In de kerk van de Oudheid waren de patriarchen de belangrijkste bisschoppen van een groot kerkelijk rechtsterritorium. Er waren drie patriarchaten: Rome, Antiochië (Syrië) en Alexandrië (Egypte). Het Concilie van Chalcedon (451) creëerde twee nieuwe patriarchaten: Jeruzalem en Constantinopel. Na het Oosters Schisma van 1054 werd de patriarch van Constantinopel de spil van alle Orthodoxe Kerken. Hij wordt Oecumenisch patriarch genoemd, naar het begrip 'oecumene' in de betekenis van 'de hele bewoonde wereld'.

De Katholieke Kerk zelf telt zes oosterse katholieke patriarchen: de Syrische Patriarch van Antiochië, de Maronitische Patriarch van Antiochië, de Koptische Patriarch van Alexandrië, de Patriarch van Cilicië van de Armeniërs en de Patriarch van Babylon van de Chaldeeën. Zij beschikken over een zekere autonomie. Er zijn daarnaast nog enkele westerse 'erepatriarchen', zoals de aartsbisschoppen van Venetië, Lissabon en Goa (India) en de Latijnse patriarch van Jeruzalem. Verder hebben vier oosterse katholieke kerken (Syromalabaren, Syromalankaren, Oekraïners, Roemeense Grieks-katholieken) zogeheten 'groot-

aartsbisschoppen' aan het hoofd staan staan, die dan wel niet de titel, maar vrijwel de functie van een oosterse katholieke patriarch hebben.

(KatholiekNederland.nl/RK
Nieuws.net/Europaica/
KVO)

TURKSE CHRISTENEN EN DE EU

In de positie van christelijke minderheden in Turkije is enige vooruitgang opgetreden, mede als gevolg van de toenadering die het land zoekt met de Europese Unie over toetreding. Maar dit proces is erg kwetsbaar. Dat bleek op de studiedag van de Katholieke Vereniging voor Oecumene over Turkije en de Europese Unie vanuit het perspectief van de christelijke minderheden.

Volgens drs. Shukri Demir is er enige vooruitgang in Turkije te zien als het om de vrijheid van meningsuiting en godsdienst gaat en de rechten van minderheden. Demir is Syrisch-orthodox en vluchtte in 1980 met zijn ouders naar Nederland, waar hij nu een studie politicologie en geneeskunde afrondt. "Ik denk dat een voortgaande dialoog tussen Turkije en de Europese Unie goed is voor de christelijke minderheden. Daarbij is het belangrijk dat die zelf actief bij de

dialoog betrokken worden."

Dr. Gerrit Steunebrink, docent godsdienst- en cultuurfilosofie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen, vernam bij een audiëntie bij de in Istanbul zetelende Grieks-orthodoxe oecumenisch patriarch Bartholomeos dat deze absoluut voor toetreding van Turkije tot de Europese Unie is. "En hij zei dat bij een afwijzing van Turkije de repercussies niet te overzien zijn, al helemaal niet als die afwijzing geschiedt vanwege het islamitische karakter van het land." Bij repercussies denkt Steunebrink aan het tot stilstand komen van het in Turkije gaande moderniseringsproces, het onder grote druk komen te staan van het Turkse seculiere staatsbestel en het ter discussie stellen van het Turkse Navo-lidmaatschap.

(*Nederlands Dagblad*)

ZONDAG VOOR DE OOSTERSE KERKEN

Op 14 mei vindt de Zondag voor de Oosterse Kerken plaats. Het motto van de Zondag voor de Oosterse Kerken 2006 is *Hoop en verwachting. De Koptische Orthodoxe Kerk*. Op www.oecumene.nl zijn de webpagina's over de zondag geopend met de poster van de Zondag

en een digitale versie van de gebedskaart die wordt uitgegeven. Deze kunnen (tegen verzendkosten) worden besteld zolang de voorraad strekt. Via internet kan ook worden ingetekend op de luxe uitgevoerde set van vijf Koptische icoonkaarten die verschijnt en het informatieve boekje *Beelden van hoop en verwachting*.

SERVISCH- ORTHODOXE BISSCHOP VRIJGELATEN

De Servisch-orthodoxe bisschop Jovan is voortijdig uit zijn Macedonische cel vrijgelaten. Het Hoogerechtshof van de Bal-

kanrepubliek reduceerde daarmee een gevangenisstraf wegens volksopruiming van 24 tot 8 maanden. De Servische bisschop wordt niet erkend door de Macedonische overheid en de Macedonisch-orthodoxe Kerk. Op zijn veroordeling had de overheid in buurland Servië hevig geprotesteerd en zelfs met economische sancties bedreigd. Achtergrond is de 40 jaar durende strijd tussen de Servisch-orthodoxe en Macedonisch-orthodoxe Kerken. (*RKNieuws.net*)

STUDIEAVOND IN SYNAGOGE OVER GENOCIDE

Op 27 april vindt in de synagoge in Enschede een studieavond plaats over de genocide op de Armeniërs en Assyriërs/Suryoye (aanvang 19.30 uur). Daarbij speelt de vraag wat Armeniërs, Assyriërs en Suryoye kunnen leren van de joodse geschiedenis. De Turkse staat heeft de genocide, die plaatsvond tijdens de Eerste Wereldoorlog in het Osmaanse rijk, nog steeds niet als zodanig erkend. Eind april wordt in de synagoge in Enschede ook een expositie van August Thiry geopend over Tur 'Abdin in Turkije, het thuis van veel Syrisch-orthodoxe christenen.

Meer informatie:
T 053 4324507

Tot de hemel reiken Johannes Klimakos

De Vierde Zondag in de Grote Vasten binnen de Byzantijnse liturgische traditie is gewijd aan de H. Johannes Klimakos (Latijn: Climacus). Van hem is weinig bekend. Hij werd waarschijnlijk geboren in 575, waar precies weten we niet. Johannes Klimakos heeft een grote invloed gehad in de oosterse spiritualiteit. In deze Veertigdagentijd stelt Paul Gilis hem voor ons in het licht.

Toen Johannes zestien jaar oud was, werd hij novice in het hoofdklooster aan de voet van de Sinaï, waar Mozes van God de twee stenen tafelen van de wet ontvangen zou hebben, het huidige Catharinaklooster. Op zijn twintigste kreeg hij de monnikswijding en trok zich terug in de eenzaamheid, vijf mijl (7,5 km) van het klooster. Daar leefde hij gedurende veertig jaar een ascetisch leven: hij streed tegen de hartstochten, deed intensieve boete en bad veel, zodat hij de gave der tranen en van het ononderbroken gebed ontving. Na jaren van eenzaamheid kreeg hij bezoek van vele medemonniken, die hem om geestelijke raad kwamen vragen. Omwille van zijn spirituele kwaliteiten verzochten zij hem het ambt van *higoemen* (= abt) op zich te nemen. De rest van zijn leven, nog vijftien jaar, bleef hij abt van dit belangrijk monasterium. Hij stierf in 649.

Ladder

Johannes' naam 'Klimakos' is het bijvoeglijk naamwoord dat is afgeleid van het Griekse *klimax*, 'ladder'. Zijn naam is dus: 'Johannes, (de schrijver) van de Ladder'. Die naam ontleent hij

aan het boek dat hij schreef, De Ladder naar het Paradijs, op aanvraag van Johannes, higoemen van Raïthoe:

"Wij smeken ... om ons... toe te zenden... al wat u in uw Godschouwing, zoals eertijds Mozes, op dezelfde berg hebt geschouwd... en alles wat het monnikenleven betreft systematisch uiteen te zetten."

De higoemen van Raïthoe wenst dus een betrouwbare gids in de vorm van een ladder "reikend tot de poorten van de hemel", welke hij vergelijkt met de Jacobs ladder (Gen. 28). Johannes Klimakos' boek kreeg de vorm van een ladder, met dertig hoofdstukken die hij 'trappen' of 'sporten' noemt, en gaat over de weg van de monnik tot de volmaaktheid, de vereniging met God (zie kader). In die trappen verzamelt hij de ervaring van zijn geestelijke leiding samen met zijn kennis van de traditie.

Geestelijke geneeskunde

De Ladder is een levensboek voor alle mensen. Al is de Ladder geschreven door een monnik voor monniken, toch wendt zij zich tot alle christenen, zelfs tot alle mensen. De deugden behoren tot de natuur van de mens. Door

Bij de afbeelding hiernaast

De Ladder van Johannes werd op iconen gevisualiseerd. De schilder geeft weer wat we lezen in de Ladder. Een ladder met dertig treden gaat van de aarde naar de hemel. Monniken klimmen naar boven, belaagd door gevleugelde demonen met pijl en boog. Bovenaan bevindt zich Johannes, gevolgd door Antonius van de Sinaï, de ware overwinnaars en leiders. De monniken zijn in een hevig gevecht verwickeld met de demonen. Sommigen worden met een touw weggesleept en vallen terug in een werelds leven of in de mond van de hel. Anderen, met gevouwen handen, verzetten zich heldhaftig in de hoop de hemel te bereiken. Deze vergeestelijkte monniken zien we samen met de compacte groep onderaan rechts tegen een vergulde achtergrond. Dat is het ongeschapen licht van Christus. Een kleine groep engelen rechtsboven steunt de ascetische spirituele tocht van de monniken. De ladder reikt tot aan een kwartcirkel in de hemel, waaruit Christus tevoorschijn komt, die allereerst Johannes verwelkomt en vervolgens degenen die ondanks de hevige aanvallen van de demonen hun ascese tot een goed einde weten te brengen.

ascese (oefening) moeten zij gecultiveerd worden en met de hulp van de genade tot wasdom gebracht. Hartstochten zijn ziekten die aan de natuur worden toegevoegd, de mens laten lijden en waarvan hij genezen kan worden wanneer hij met de genade meewerkt.

De Ladder is een theoretisch en praktisch traktaat van geestelijke geneeskunde, dat de mens uit de ziekte toestand waardoor hij door zonde en hartstochten gevallen is, kan bevrijden en voeren tot de genezing, ons aangereikt door het heil in Christus.

De eerste vier trappen verkondi-

Ladder van Johannes Klimakos, wsch. St. Catherinaklooster (Sinai), 12e eeuw

gen een breuk met de wereld. Elke binding aan de wereld is voor de monnik een hindernis op de gekozen weg. De breuk met de wereld is een verloochening van de gevallen natuur, om te bereiken wat boven de natuur is: God (trap 1: Verzaking). Gehoorzaamheid aan de geestelijke leider is een middel om die breuk te realiseren en een ander niveau te bereiken. Het is verlooche-ning van het eigen ik en de eigen wil en zo een bron van vrijheid. Die verloochening is moeilijk in het begin, maar wordt steeds lichter (trap 4: Gehoorzaamheid).

De boete is een grondhouding volgens het evangelie (Mt 3,8 en 4,17). Het is niet alleen een innerlijke houding; ook het lichaam moet aan de boete deelnemen. Ze is een herstel van het doopsel en een reiniging van het geweten (Trap 5: Boete).

Hartstochten en deugden

In zijn analyse van de hartstochten is Johannes een voorloper van de moderne dieptepsycho- logie, omdat hij een analyse geeft van het geestelijk onbewuste in de mens, zoals verdrongen ten- densen en droomontleding. Hij beperkt zich echter niet tot de psychische conditie van de mens, maar sluit deze in de spi- rituele dimensie in. Hij stelt een therapie voor, die zich niet beperkt tot het herstel van het natuurlijk evenwicht van de psy- chische krachten, maar een beroep doet op de transcendente kracht van Gods genade. Dit om de mens werkelijk te genezen van de wonden der zonde, ziekte en hartstochten en hem "een nieuwe mens" te laten worden in

Christus. De deugden worden door Johannes afzonderlijk geanalyseerd of samen met die hartstochten waarvan zij de tegenhanger zijn. Hij geeft con- crete aanwijzingen voor hun beoefening. De deugden vormen een ladder die de mens ten hemel voert.

Gebed en liefde

Het gebed (trap 28) is een "samenzijn en ening (vereni- ging, red.) van de mens met God... voedsel van de ziel, ver- lichting van de geest". Johannes kiest voor een gebed met weinig woorden, het Jezusgebed, en waarschuwt tegen woordkrame- rij. Het gebed stelt de mens in staat Gods genade te ontvangen, zijn geest en hart te reinigen van zonde en hartstochten, tegen de demonen te strijden en snel vooruitgang te maken in het geestelijk leven. In zijn vol- maaktheid is het gebed een gave van God. De Heer zelf leert het aan de gelovigen, en de Geest "pleit voor hem met onuitspre- kelijke verzuchtingen" (Rom. 8,26).

Het hoogtepunt vormen de liefde en de goddelijke verlichting. Johannes stelt de verlichting door het goddelijk licht aan de spits van het geestelijk leven (trap 26: Onderscheiding, en trap 27: Stilheid, *hēsychia*). Door deze verlichting woont God in de mens. Johannes verbindt haar met de volmaaktheid die bestaat in de zuiverheid van hart en geest, in het volle bezit van de deugden, waarvan de liefde de hoogste is (trap 30). "Wie over de liefde tot God wil spreken, doet een poging om over God te spre- ken." En: "De liefde is naar kwa-

liteit gelijk worden met God." Voor de Griekse Vaders ligt het hoogste van het christelijk leven in het aangenomen worden als kind van God en de vergoddelij- king. Voor Johannes bereikt de christen deze beide voltooiingen in de liefde.

Paul Gilis

Drs. P. Gilis is priester van het aartsbisdom Mechelen-Brussel (B) en classicus. Hij verzorgde een Nederlandse uitgave van Johannes Klimakos' hoofdwerk.

Johannes Climacus, 'De Geestelijke Ladder' (vertaald door P. Gilis). Monastieke Cahiers 50, Abdij Bethlehem, Bonheiden (België) 2000.

Het unieke van deze Nederlandse vertaling is haar uitgebreide com- mentaar in de vorm van meer dan 600 verklarende voetnoten.

Structuur en inhoud van *De Geestelijke Ladder*

Men kan in de *Ladder* drie delen onderscheiden, in het totaal bestaande uit dertig 'trappen':

- I De breuk met de wereld, vier trappen, zoals onthechting (trap 2) of vreemdeling- schap (trap 3)
- II. Verwerven van de deugden en strijd tegen de hartstochten (ascetisch leven: *prak- tikē*), 22 trappen, bijvoor- beeld kwaadsprekerij (on- deugd, trap 10) of eenvoud (trap 24).
- III. Het contemplatieve leven (*theōria*), vier trappen, o.a. de hartstochtloosheid (trap 29).

Het zwijgen van Abraham

In Genesis 22 krijgt Abraham van God de opdracht de zoon van de belofte, Izaak, aan Hem te offeren. Het offer van Abraham is in het verleden aanleiding geweest tot uiteenlopende commentaren. Josif Brodskij (Joseph Brodsky na zijn emigratie in 1972) heeft er een interpretatie aan gegeven in zijn gedicht 'Izaak en Abraham'.

Kafka schrijft in een van zijn brieven: "Ik zou mij een andere Abraham kunnen voorstellen, die - weliswaar zou hij het niet tot aartsvader brengen, niet eens tot koopman in oude kleren - bereid zou zijn het bevel van het offer onmiddellijk als een kelner op te volgen, maar die het offer toch niet ten uitvoer zou brengen, omdat hij niet van huis weg kan, hij is onmisbaar, de zaak heeft hem nodig, er is altijd nog iets te regelen, het huis is niet op orde [...]."

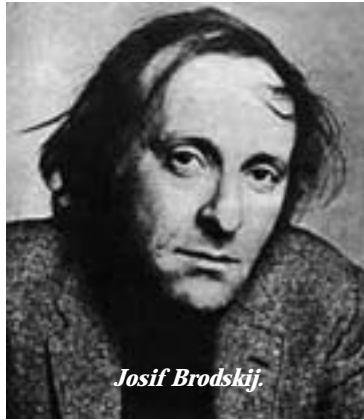
De Abraham van Kafka lijkt terug te deinzen voor het volstrekt andere, en leeft in het uitsiel. Het is een reactie op *Vrees en beven* van de Deense filosoof Kierkegaard, die ook enige mogelijkheden beschreef waarmee Abraham op het bevel zou kunnen reageren. De Russische dichter Brodskij interesseerde zich net als Kafka voor Kierkegaard en had met Kierkegaard de interesse voor Abraham gemeen.

Brodskij als dichter

Het is een weerbarstige, wat intellectualistische poëzie, die Brodskij schreef. Barok, zou je kunnen zeggen, in haar overdaad van beelden, verwijzingen en bedoelingen. En omdat hij bijna overal de klassieke maat- en

rijmschema's handhaaft, is hij ook moeilijk te vertalen.

Brodskij hield van klassieke en bijbelse thema's. Veel gedichten hebben een religieuze ondergrond, al moet nog steeds blijken of hij zelf religieus was. Steeds biedt hij een nieuwe kijk op overgeleverde thema's.

Josif Brodskij.

Een Russisch poëem

Toen hij ergens voor in de twintig was, schreef hij *Izaak en Abraham*, een poëem van ongeveer vijfhonderd regels (zie bij dit artikel mijn werkvertaling van een fragment p. 15).

"We gaan, Izaak. Waarom sta je stil? We gaan." Dit is ongeveer wat Abraham zegt gedurende de hele tocht naar de berg Moria, waar hij zijn zoon zal moeten offeren. En voor de rest is hij zwijgzaam.

"Morgen moeten we het lam offe-

ren." "Waar is dat?" "God zal het zelf regelen."

Het is vooral de beschrijving van een tocht. Een tocht die begint in de regen en vervolgd wordt door de woestijn. Daarna gaan ze door een donker bos. Als ze het bos uit zijn, wordt een kampvuur gemaakt, waarbij ze praten over het lam dat ze moeten offeren. De volgende dag legt Abraham Izaak op het altaar, en trekt zijn mes, waarop de engel tussenbeide komt.

"De hemel is verheugd [...] dat jij [...] het hebt gewaagd."

De hele scène neemt maar enkele regels in beslag. Dan ondernemen ze de weg terug, daarheen waar iedereen verdriet heeft. De bedrijvigheid in het land van Abraham wordt beschreven. Er staat een vrouw, Rebekka, die Izaak roept. Het regent. Het is zomer.

De struik en het kruis

Dit is het verhaal, maar het gedicht is niet louter verhalend. In enkele passages, vaak uiterst moeilijk te begrijpen, wordt een beeld uitgewerkt. Eerst is er de struik. Die is niet zo betekenisvol in het oorspronkelijke verhaal in Genesis (22,13), maar doet Brodskij denken aan de struik waar Mozes het bevel krijgt tot de tocht door de woestijn (Ex. 3). En hiermee wordt ook Abraham een soort Mozes, Abraham die met Izaak een tocht onderneemt door, inderdaad, gedeeltelijk een stuk woestijn - die ook steeds vergeleken wordt met de bodem van de zee. Het is of ze al tussen de geweken wateren lopen, waardoor hun tocht en die van Mozes met zijn volk met elkaar samen- vallen.

De struik staat niet aan het begin van de tocht, maar is er als de twee het bos hebben verlaten. Izaak, nijdig op zijn vader, gooit de meegenomen takkenbos neer en knijpt in het bloemloze gebladerde.

“Eigenlijk lijkt de struik op alles / Op de schaduw van de tent, op een dreigende uitbarsting, op een riza, op de rivierdelta’s, op een straat, op een wiel,” et cetera.

In een mijmering van enkele tientallen regels volgen associatief allerlei zaken en beelden die door de struik worden opgeroepen. De ziel, het leven. Maar Abraham is ongeduldig:

“Sneller.” “Blijf even staan.” “We gaan.” “Dadelijk.” “Sneller”.

Als ze overnachten, komt de struik terug in een droom van Izaak. Wortels heeft hij niet, er is alleen een wirwar van takken. Terwijl de aarde glanst, wordt de struik steeds groter, en neemt de gedaante aan van een kruis. Na Izaaks ontwaken volgt de offerscène, waar de symbolen samenvallen: de struik, het kruis, het lam.

Terug in het land van Abraham is er een tent. Een spleet in de tent geeft uitzicht op: vrouwenhanden, weefsel, en... scheuren. De spleet wordt afgesloten door een plank, een ander moeilijk te duiden beeld. De plank kan door een mes worden gespleten. Binnen is er een wirwar van scheuren, maar ook de struik, die zegt: “Ik groei.” Maar de ingang is gesloten. Het mes kan twee heren dienen: ofwel de handpalm - de kracht die hem drijft -, ofwel de plank - die weerstand blijft bieden. Het is verleidelijk door te associëren en het mes te zien als teken van het geloof, waarmee

Abraham zijn bereidheid tot het offer toonde, en die hier toegang kan geven tot de tent.

En dan is er ook, wat verloren, het beeld van de trein. Hij rijdt geluidloos door de velden, werpt golven op die naar de hemel springen, en wordt geleid door een hand, door hartstocht. Een vliegend, lichtgevend materieel, waarin geen mens te zien is, en dat maar voortjaagt.

Letters en cijfers

Brodskij begeeft zich hier en daar in een soort lettermystiek. De letters waarmee de namen Izaak en Abraham worden gespeld - hier niet na te vertellen - en de letters van het Russische woord voor struik: KYCT (spreek uit: “koest”). K lijkt op een twijg. Y (“oe”) is krachtiger, en bereikt een zekere rust met C (“s”) en T. De letters zelf hebben al de vorm van takken en aftakkingen. In de droom van Izaak gaan al deze elementen een spel aan, en leveren tenslotte het woord KPECT (“krest”), kruis op.

Ook de naam Izaak wordt behandeld, ‘Isak’ in getranscribeerd Russisch. “I” (Russisch voor “en”) is het verbindende principe. S (Russisch: “samen met”) betekent het offer. “A” (Russisch: “maar”) wordt hier gezien als de doodscreet van een kind. K (Russisch: “naartoe”) streeft naar de eenzame A. “Dit betekent Izaak in het Russisch”, zegt Brodskij in zijn gedicht. De hele naam duidt op het offer.

Ook het cijfer 8 speelt een rol, zonder dat direct wordt aangegeven waarom. Tijdens de beschrijving van de reis herinnert de dichter zich een pas met veel begroeiing, waar de schaduw van

Søren Kierkegaard, *Deens filosoof.*

twee bladeren het cijfer 8 vormen. De trein spoedt zich door het cijfer 8. Het is moeilijk om tot een afsluitende verklaring te komen van dit gedicht.

Gedoemd tot zwijgen

Laten we terugkeren tot Kierkegaard. Waarom Brodskij zich voor hem interesseerde weten we niet goed. In hun stijl, de boeiende mengeling van ironie en hartstocht, doen ze aan elkaar denken. Kierkegaards *Vrees en beven* is gebaseerd op het offer van Abraham. Hij vindt dat Abraham niet zomaar een tragische held is. De tragische held kan zijn dilemma aan anderen uitleggen, anderen kunnen zijn lijden delen, en zijn lot is te vangen in algemene, ethische termen.

Abraham is de ethiek gepasseerd. Hij staat tegenover het absolute, in Kierkegaards woorden: hij leeft

IZAAK EN ABRAHAM [fragment]

“Vooruit”, zei hij, “het is tijd”, en keek omlaag.
Wat was nu in zijn handpalmen gelegen?
In de een zijn mes, en daar zijn vlees en bloed.
“Die verenig ik...”, maar iets hield hem tegen.
Toen hij met moeite uitbracht: “Red ons, Heer”,
kwam vanachter een heuvel een engel aangelopen,
en sprak tot Abraham: “Het is genoeg.”
In één keer was het zweet hem uitgebroken
op heel zijn lijf. De engel maakte zijn handpalm los,
het mes viel neer, werd door hem opgenomen.
“Genoeg nu, Abraham, dit is het eind,
de hemel is verheugd, nu is vernomen
dat jij, vader van het offer, het hebt gewaagd.
Genoeg nu. Het is tijd om terug te keren,
daarheen te gaan waar iedereen nu treurt;
laat zien dat er geen kwaad is op de wereld.”

Josif Brodskij (1940-1996)

in de paradox. Zijn strikt individuele positie tegenover het absolute is niet uit te leggen. Hij zou kunnen proberen het onder woorden te brengen, maar dan zou hij zich begeven in algemene termen, en anderen zouden hem kunnen afraden zijn zoon te offeren. Hij zou er ook van kunnen afzien, maar dan is hij Abraham niet meer. Hij moet zich overgeven aan de oneindige berusting en de volstreekte bezoeking van het geloof. Er zijn geen woorden voor te vinden. Abraham is gedoemd te zwijgen.

Kierkegaard zegt dat hij Abraham bewondert, maar geeft toe

dat hij hem niet begrijpt.

“De hemel is verheugd dat jij het hebt gewaagd”

Vader Sophrony Sakkarov, een Orthodox auteur van onze tijd, schrijft: “De betekenis van het offer van Abraham is de volgende: in zijn ouderdom was Abraham aan Izaak, ‘de zoon der belofte’, zo gehecht geraakt dat zijn liefde voor God haar volheid had verloren. Opdat zijn liefde tot God opnieuw tot ‘hoeksteen’ wordt voor zijn leven, moet Abraham een offer brengen: hij moet zijn geliefde zoon offeren. Toen deze daad innerlijk was vol-

voerd, was de dood van Izaak niet meer nodig: hij kon bij zijn vader blijven” (SOP 290, p. 35). Dit zou de woorden van de engel bij Brodskij kunnen verklaren: “De hemel is verheugd dat jij het hebt gewaagd.”

Hoe controversieel het offer van Abraham kan liggen zien we in de woorden van Derrida, die opmerkte dat hier een fundamentalisme om de hoek kijkt dat de algemene ethiek achter zich laat en de weg vrijmaakt voor terrorisme.

Dolf Bruinsma

Substantiële inbreng Orthodoxie Orthodoxe stemmen op Assemblee Wereldraad

De Orthodoxe kerken waren goed vertegenwoordigd op de Negende Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Porto Alegre, Brazilië (13-24 februari 2006). In de algemene vergaderingen spraken zij zich duidelijk uit over het thema 'God in uw genade vernieuw de wereld' en over de toekomst van de oecumenische beweging. Geert van Dartel was ter plekke.

De eerste dag van de Assemblee staat in het teken van een groot aantal welkomsttoespraken en schriftelijke boodschappen van kerkelijke leiders, waaronder die van Oecumenisch patriarch Bartholomeos I. Zijn schriftelijke groet aan de Assemblee getuigt van grote betrokkenheid bij de oecumenische beweging. Om redenen buiten zijn wil, zo schrijft hij, kan hij helaas niet aan de Assemblee deelnemen. De Oecumenisch patriarch noemt een Assemblee van de Wereldraad "een uitzonderlijke gebeurtenis voor de hele oecumenische beweging, en voor de gemeenschap van kerken die de Wereldraad van Kerken vormen in het bijzonder. Het is een viering, een

ervaring van het samenzijn, een gelegenheid voor echte ontmoeting, een moment voor gezamenlijk gebed tot de almachtige God. Het is een gelegenheid voor een verstandige inschatting van de gezamenlijke reis van de kerken op weg naar eenheid."

Delen van geestelijke rijkdom

In zijn brief gaat patriarch Bartholomeos I op de volgende punten wat uitvoeriger in: het werk van de speciale commissie inzake de participatie van de Orthodoxe Kerk in de Wereldraad; het Decennium tegen het Geweld, en de aandacht voor de vernieuwing van de oecumenische beweging in de 21e eeuw. "Het Oecume-

Armeens-apostolisch katholikos Aram I van Cilicië, aftredend moderator van het Centraal Comité van de Wereldraad, in gesprek in Porto Alegre. Rechts secretaris ds Sam Kobia. (Foto: D van Roosendaal)

nisch patriarchaat heeft zich gecommitteerd aan de Wereldraad van Kerken en aan de oecumenische beweging als geheel. Het zal doorgaan met het aanbieden van zijn getuigenis en het delen van de rijkdom van zijn theologische en ecclesiologische traditie op de zoektocht naar eenheid onder de christelijke kerken, bij alle inspanningen ten dienste van verzoening en vrede, bij alle pogingen om de veelvoudige menselijke behoeften te dienen, en bij de bescherming van de schepping die als gave van God toevertrouwd is aan de mensheid."

Mystieke macht van de nederigheid

In de openingsviering klinkt de stem van de Orthodoxie in de toespraak van aartsbisschop Anastasios van Tirana en heel Albanië. Het is een prachtige toespraak over het thema 'God in uw genade vernieuw de wereld'. Vanuit de diepte en de rijkdom van de Orthodoxe theologie legt aartsbisschop Anastasios uit hoe de Drie-ene God in de geschiedenis van de mensheid veranderingen in gang zet. De incarnatie van het Woord van God in de menselijke natuur vormt het hoogtepunt.

Een tweede gedachte betreft de rol van christenen als medewerkers in de verandering brengende energie van de goddelijke genade. Die verandering gebeurt eerst in ons eigen hart, en de

strijd voor de innerlijke verandering in overeenstemming met het voorbeeld van Christus, zo zegt hij, speelt zich af in de Kerk. “De gelovige christen strijdt en is geheiligd als een lid van het Lichaam van Christus. Persoonlijke vernieuwing en verandering worden weerspiegeld in de hele gemeenschap van de Kerk.” Pas dan behandelt hij enkele wereldproblemen: armoede, oorlog en vrede, geweld.

In de derde en laatste paragraaf legt hij uit wat het betekent om geïnspireerd te zijn door het “Evangelie van genade”. In dit verband spreekt hij naar het voorbeeld van Christus over “de mystieke macht van de nederigheid” en over de veranderende kracht van de offerende gave van de liefde die zich ontvouwen in een sfeer van vreugde en lofprijzing. De toespraak van aartsbisschop Anastasios ontgaat waarschijnlijk velen. Hij houdt hem aan het einde van een lange dag, waarop al zo veel en lang is gesproken. Op dat moment is bijna niemand meer tot luisteren in staat. Maar goed dat de tekst op schrift staat en op de website van de Wereldraad van Kerken te vinden is. Hopelijk zullen velen alsnog deze toespraak lezen en verstaan.

Oecumene Geestesgave

Een derde belangrijke stem is die van de katholikos van de Armeense Apostolische Kerk van Cilicië, Aram I, de scheidende voorzitter van het Centraal Comité van de Wereldraad van Kerken, een post die hij sinds 1991 heeft bekleed. In zijn indrukwekkende rede maakt hij de balans op van de ontwikkelingen sinds de Assemblee in Harare

(1998). Tegen die achtergrond geeft hij zijn visie op de toekomst van de oecumenische beweging. Het wordt een doorwrochte lezing en een persoonlijk getuigenis. Je voelt de crises waar de oecumenische beweging zich de afgelopen periode doorheen heeft geworsteld, je hoort het geëngageerde pleidooi voor het op koers houden van de Wereldraad.

Op dit moment wordt er veel gesproken over de crisis van de oecumenische instituties. Volgens Aram I is er niet alleen sprake van een crisis van de instituties, maar ook van de visie. “Het echte probleem is naar mijn oordeel tweevoudig: de oecumenische instituties raken los van de visie en de visie is vaag en ambigu geworden. We moeten geen gevangenen worden van onze oecumenische instituties, noch moeten we gevangen blijven in onze oecumenische visie. De oecumenische beweging kan niet gelijkgesteld worden aan de programmatische activiteiten; zij kan niet gereduceerd worden tot belangenbehartiging en netwerken. De institutie kan de spiritualiteit niet vervangen, en de actie kan niet in plaats komen van de visie. Als een gave van de heilige Geest en als een toekomstgerichte beweging overstijgt de oecumenische beweging haar institutionele beperkingen en geografische expressies. De oecumenische beweging heeft een frisse articulatie van haar spiritualiteit en visie nodig. De horizontale dimensie dient geschraagd te worden door een verticale dimensie, namelijk door een spiritualiteit die de oecumenische beweging zal maken tot een bron van vernieuwing en verandering. Bo-

vendien dient de oecumenische visie steeds opnieuw te worden herijkt en geformuleerd in trouw aan de boodschap van het Evangelie en in antwoord op de veranderende omstandigheden.”

Dankzij het werk van de speciale commissie inzake de participatie van de Orthodoxe Kerk in de Wereldraad werd voor deze Assemblee het concept van de gebedsdiensten herzien. Het gebed tijdens de Assemblee is intens en steeds herkenbaar. De vespers in de Oosters-orthodoxe (Byzantijnse) traditie zijn wonderschoon en worden goed bezocht.

Metropoliet Gennadios

Na afloop van de Assemblee worden de nieuwe voorzitter en vicevoorzitters van het Centraal Comité gekozen. De Braziliaan dr. Walter Altmann, voorzitter van de Evangelische Kerk van de Lutherse Confessie, volgt Aram I op als voorzitter van het Centraal Comité. Tot vicevoorzitter worden gekozen metropoliet dr. Gennadios van Sassima van het Oecumenische patriarchaat en dr. Margaretha Hendriks-Ririmasse, dekaan van de Theologische Faculteit op de Molukken. Metropoliet Gennadios was onder andere van 1998 tot 2006 vicevoorzitter van de commissie Faith and Order. Ook heeft hij een tijd voor Faith and Order in Genève gewerkt. Met hem hebben de Orthodoxe kerken een deskundige en invloedrijke stem in het nieuwe bestuur van de Wereldraad van Kerken.

Geert van Dartel

Teksten van de Assemblee zijn te vinden op: <http://www.wcc-assembly.info>

*Symbool van hoop: de rivier de Khabur, stond enkele jaren geleden nog haast droog, maar stroomt nu weer volop.
(Foto: archief Murre-van den Berg)*

Assyriërs aan de Khabur

In de regio Khabur, in het noordoosten van Syrië, woont sinds de jaren '30 van de twintigste eeuw een grote groep Assyriërs. In de zeventig jaar dat ze zich daar hebben gevestigd, is het gebied uitgegroeid tot de plaats waar oude tradities het best bewaard zijn gebleven, en waar tegelijkertijd, in een voor het Midden-Oosten relatief stabiele situatie, nieuwe elementen langzamerhand ingang konden vinden.

Deze Assyriërs woonden tot de Eerste Wereldoorlog in Hakkari, een bergachtig gebied in hedendaags Zuid-oost-Turkije (zie kader). In Syrië vestigden ze zich aan de rivier de Khabur. Deze snelstromende, waterrijke rivier ontspringt in Turkije en voegt zich bij Deir ez-Zor in Syrië bij de Eufraat. Hij stroomt door een prachtige streek met vruchtbare landbouwgronden. Het is de Assyriërs daar gelukt een oorspronkelijk moerasrijk gebied te veranderen in een bloeiend agrarisch gebied dat een belangrijke bijdrage levert aan de economie van de streek: katoen, graan, abrikozen en pruimen.

Hakkari aan de Khabur

In allerlei opzichten is dit gebied een bijzondere streek geworden voor christenen in het Midden-Oosten: meer dan elders bij migratie het geval is, is het de Assyriërs gelukt veel van het traditionele karakter van de gemeenschappen in Hakkari in stand te houden. De belangrij-

ste kenmerken daarvan zijn het agrarisch bestaan, de organisatie in kleine dorpen, die grotendeels georganiseerd zijn rond oude families en clans, de verschillende vormen van Aramees die daarmee bewaard zijn gebleven en specifieke christelijke rituelen, vooral verbonden met bepaalde heiligen.

Toen ze nog in Turkije woonden, in Hakkari waren de Assyriërs in 'stammen' georganiseerd, die eigen woongebieden hadden en door eigen *maliks*, 'stamhoofden', geleid werden. Deze stammen bezaten in de bergen een redelijke mate van zelfstandigheid, hoewel ze uiteindelijk meestal ondergeschikt waren aan een aantal grote Koerdische federaties van het gebied. Zowel de Koerden als de Assyriërs waren goed bewapend en gewend voor hun eigen veiligheid zorg te dragen. De Osmaanse overheid had in dit gebied weinig te zeggen en heeft het pas in de loop van de 20e eeuw onder controle gekregen.

Het zijn deze Assyrische stam-

men die je in de dorpjes aan de Khabur het best terug kan vinden: de bewoners van elk dorp vertegenwoordigen een specifieke stam, terwijl sommige grote stammen meerdere dorpen bezitten. De namen zijn bekend voor iedereen die zich met de geschiedenis van de Assyriërs bezig houdt en verwijzen naar zowel de groep als de streek in Hakkari: Tiari, Gawar, Barwar, Diz, Baz, Jilu en Tkhuma. In veel gevallen komen de leiders van de verschillende dorpen nog steeds uit dezelfde families die in Hakkari de maliks leverden. Deze organisatievorm heeft er ook toegeleid dat in deze streek de Aramese dialecten van Hakkari relatief goed bewaard zijn gebleven. Naast het Arabisch voor studie en voor allerlei zaken buiten de gemeenschap, en het Klassiek Syrisch voor de kerk, bleven de Neo-Aramese dialecten als omgangstaal in de dorpen intact en behielden veel specifieke kenmerken van de talen uit de oorspronkelijke gebieden.

Ook allerlei karakteristieke gebruiken uit Hakkari die vaak samenhangen met christendom zijn in de Khabur-dorpen in veel gevallen bewaard gebleven. Opvallend en makkelijk herkenbaar zijn de kerkjes, die in de meeste dorpen aan dezelfde bescherm-

heilige zijn gewijd als in de streek van herkomst. Dat betekent dat ook het feest van die heilige nog steeds een belangrijk feest voor de betreffende gemeenschap vormt, en in het geval van de belangrijker heiligen, ook een feest is voor de hele Assyrische gemeenschap aan de Khabur.

Maria-feest

Op de vooravond van 15 augustus, Maria Ontslapen, maakten wij dit Maria-feest mee in het grote dorp Tel Nasri, waar onlangs een grote nieuwe Maria-kerk is gebouwd. Midden in de nacht was het hele dorp vol wandelende mensen, die bij elkaar op bezoek gingen of elkaar op straat troffen, vooral bij de eettentjes en winkeltjes. Bij de kerk zelf was het nog drukker: voor ze zich elders gingen vermaken, gingen alle bezoekers eerst daar naar binnen. In de galerij om de kerk verzamelden zich tientallen vrouwen die daar op matjes de nacht doorbrachten: slapen in de kerk op Maria Ontslapen is bij uitstek de manier om lang gekoesterde wensen, een betere gezondheid, de oplossing van familieperikelen en vooral het krijgen van een kind, in vervulling te doen gaan. Traditioneel wordt het feest de volgende ochtend afgesloten met een feestelijke ochtendmis. Op iets kleinere schaal vieren alle dorpen dergelijke *shahra's*, waarin het sociale en het religieuze zich vanzelfsprekend met elkaar vermengen. Ook allerlei elementen van de populaire religie, zoals rolletjes papier met daarop in het Syrisch geschreven beschermende teksten, zijn in deze regio nog volop te vinden.

*Bij de feestelijkheden van Maria Ontslapen (15 augustus) gaan in het Assyrische dorp Tel Nasri aan de vooravond de gelovigen even de recentelijk gebouwde Mart Maryam (H. Maria) kerk binnen.
(Foto: archief Murre-van den Berg)*

Nieuwe tradities

Ondanks deze duidelijk zichtbare traditionele elementen, zijn ook hier nieuwe vormen en tradities ontstaan. Voor een deel zijn die typisch voor deze migrantengemeenschap aan de Khabur, maar voor een belangrijk deel zijn ze ook beïnvloed door ontwikkelingen in de wereldwijde Assyrische gemeenschap. Een van de meest opvallende aspecten van de Assyrische gemeenschappen van na de Eerste Wereldoorlog is het sterk aanwezige Assyrisch nationalisme. Het is in de vroege 20e eeuw dat de aanduiding 'Assyriër' op brede schaal gebruikt wordt en voor wat betreft de Kerk van het Oosten eerdere aanduidingen gaat vervangen. Het wordt de *Assyrische* Kerk van het Oosten. Ook het Assyrisch nationalistisch symbool, een vierpuntige ster in blauw en rood, wordt in deze periode populair. Tijdens ons bezoek was ik verrast door de vele

manieren waarop de Assyrische symboliek gebruikt werd. De Assyrische ster was overal terug te vinden, in het metaalwerk van de ramen van de huizen, in vlaggetjes in de auto's en op de displaytjes van de mobiele telefoons. In sommige dorpen waren kerken en de betere huizen voorzien van een dakrand met kantelen, een geaccepteerde verwijzing naar de Oudassyrische bouwstijlen.

Hoewel sommige van deze verwijzingen recent zijn, wijzen de architecturale elementen op een langere geschiedenis in deze streek. Het feit dat deze symboliek in Syrië nu trouwens zo zichtbaar kan zijn, wijst er ook op dat het niet in de eerste plaats een politieke lading heeft: hoewel vele Assyriërs dromen van een eigen thuisland, bij voorkeur in Noord-Irak, is de eerste, in Syrië oogluikend toegestane associatie toch de etnisch-religieuze: de afbakening van de eigen groep

ten opzichte van andere etnische groepen in Noord-oost-Syrië. Hoewel dergelijke symbolen door Assyriërs wereldwijd gebruikt worden, lijkt het erop dat juist de nakomelingen van de stammen van Hakkari op dit punt nog zelfbewuster en onafhankelijker zijn dan Assyriërs uit andere streken.

Migratie

Van een tamelijk geïsoleerde regio in Syrië is de regio de laatste jaren veranderd in een knooppunt van verkeer tussen Turkije, Syrië en Irak. Ook de disputen over water tussen Syrië en Turkije hebben de regio in het middelpunt van de belangstelling gebracht. Dit heeft allerlei veranderingen met zich meegebracht, zowel ten voordele als ten nadele van de Assyrische gemeenschap. De bevolkingssamenstelling van de regio is veranderd, door toestroom van Koerdische vluchtelingen en migranten uit Turkije en Irak, door de komst van migranten uit andere delen van Syrië, en door hogere groeicijfers bij de islamitische ten opzichte van de christelijke bevolking. Voor vele christenen, Assyriërs en Syrisch-orthodoxen, betekende dat een reden om elders een heenkomen te zoeken, zeker als men door politieke activiteiten de aandacht van de Syrische geheime diensten trok. Ook spanningen tussen Koerden en Assyriërs, die af en toe oplaaien, vormden reden voor vertrek, vooral in de jaren zeventig en tachtig. Daarnaast leidde de Turkse en Syrische waterpolitiek in de jaren negentig tot een aftappen van de Khabur op zo'n manier dat de Assyrische dorpen voor hun irrigatie water tekort

De Assyriërs (Ashuri) van Syrië zijn veelal lid van de Assyrische Kerk van het Oosten. Tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn zij uit het Hakkari-gebergte in Zuid-oost-Turkije verdreven. Na eerst onder andere in Iran en Irak te hebben verbleven, zijn ze, na onderhandelingen met de Franse mandaatregering, in de jaren dertig in Syrië gevestigd. Aan de rivier de Khabur werd door gebruikmaking van irrigatietechnieken nieuwe landbouwgronden ontgonnen. In 35 dorpen langs de Khabur wonen naar schatting een kleine 20.000 Assyriërs. In de streek wonen naast Koerden en Arabische bedoeïenen ook Syrisch-orthodoxe en Armeense christenen, de meeste van hen in de plaatsen Hassakeh, Qamishli en Malkiye.

kwamen. Als het land niet meer genoeg opbracht kon dat eveneens reden vormen voor migratie, binnen de regio, maar ook vaak naar Europa, Amerika of Australië.

Stabieler

De laatste jaren lijkt de situatie enigszins gestabiliseerd. Het water in de Khabur staat weer wat hoger en de ligging aan doorvoerroutes naar Irak en Turkije zorgt voor relatief gunstige economische omstandigheden. Migrantengroepen uit het westen komen 's zomers op grote schaal hun familie bezoeken en zorgen voor extra inkomsten voor de christelijke gemeenschappen: er worden nieuwe hotels en luxe restaurants gebouwd en vele migranten laten huizen bouwen in Hassakeh en Qamishli. Zonder de hulp van migranten waren waarschijnlijk ook grote projecten als de Mart Maryam-kerk (kerk van de H. Maria) in Tel Nasri en het Syrisch-orthodoxe klooster in Tel Wardiyât, ook aan Maria gewijd, niet tot stand gekomen. Hoewel

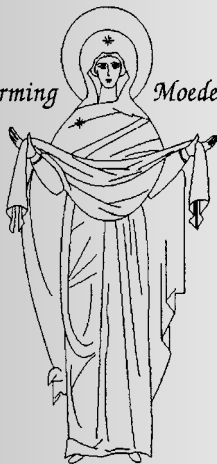
de migranten niet op grote schaal definitief terug lijken te komen, zorgt hun bijdrage, in combinatie met de naar omstandigheden gunstige economische en politieke omstandigheden, ervoor dat de leegloop uit de dorpen tot staan lijkt te zijn gebracht; vergeleken met de jaren zestig en zeventig is er nu weer sprake van lichte groei.

De Khabur-regio wereldwijd

Hoewel de Khabur-regio zeker niet het ideale thuisland van de Assyriërs is, heeft de regio de afgelopen zeventig jaar langzamerhand een belangrijke functie gekregen in het geheel van de Assyrische gemeenschap. Het is de plaats waar oude tradities het best bewaard zijn gebleven, maar waar tegelijkertijd, in een voor het Midden-Oosten relatief stabiele situatie, nieuwe elementen langzamerhand ingang konden vinden. Een voorzichtig nationalisme, vooral geconcentreerd op etnische, culturele en religieuze aspecten, zorgt voor een hechte, herkenbare gemeenschap, die zich verder ontwikkelt in een continue uitwisseling met de wereldwijde Assyrische gemeenschap, vooral door de stroom van zomerse bezoekers uit de westerse diaspora.

Heleen Murre-van den Berg

Dr. H. L. Murre-van den Berg is kerkhistorica en syrologe, verbonden als universitair hoofddocent voor de geschiedenis van het Wereld-christendom aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Universiteit Leiden. Ze is lid van de redactie van Pokrof.

Katholieke Oosterse Liturgievieringen januari-februari 2006

Amsterdam

Occohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

Delft

Oude Delft 18

's-Gravenhage

Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven

Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem

Janstraat 41

's-Hertogenbosch

Catharinakerk, Kruisbroederhof 4,
tel.: 073-6148508

Maastricht

Kapel Zorgcentrum Amby
Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)

Dobbelmannweg 3, tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)

Titus Brandsma-gedachteniskerk (voor-
malige Jozefkerk), Stijn Buijsstraat

Rotterdam

Kerk van de Missionarissen van het H.
Hart, Karel Doormanstraat 337
3012 GH Rotterdam

Tilburg

Klooster MSC, Bredaseweg 204,
tel. 013-4672994

Utrecht (BG)

Kapel Gezondheidscentrum Lombok,
Ingang Jan Pieterszoon Coenstraat 60

De illustraties op de kaft:

Syrisch-orthodoxe miniaturen van Laatste Avondmaal (voorzijde) en Apostelcommunie (achterzijde).

Amsterdam: (Byzantijnse Gemeenschap)

Zondag 9 april, Wilgenzondag, 10 u: Goddelijke Liturgie
Alle diensten van de *Byzantijnse Gemeenschappen (BG) in het land zijn onder voorbehoud. Voor verdere informatie: www.pokrof.nl of het desbetreffende secretariaat.*

Breda: (Utrechts Byzantijns Koor)

Maandag 17 april, Tweede Paasdag, 10 u: kerk Klooster in de Stad, Schorsmolenstraat 13.

Delft: (BG)

Zondag 9 april, Wilgenzondag, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 14 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Eindhoven: (BG)

Zondag 2 april, 11 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 15 april, 22 u: Paasmetten en Goddelijke Liturgie. Aansluitend paasontbijt.
Zondag 7 mei, 11 u: Goddelijke Liturgie.

's-Gravenhage: (BG)

Woensdag 5 april, 20 u: Liturgie Voorafgewijde Gaven.
Zaterdag 8 april, 19 u: Vigilieviering Wilgenzondag.
Zondag 9 april, Wilgenzondag, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Woensdag 12 april, 20 u: Liturgie Voorafgewijde Gaven.
Donderdag 13 april, 10 u: Vespers en Basilusliturgie;
Donderdag 13 april, 20 u: Dienst van de Twaalf Evangelisten.
Vrijdag 14 april, 14.30 u: Vespers en Graflegging.
Zaterdag 15 april, 8 u: Vespers en Basilusliturgie;
Zaterdag 15 april, 19 u: Processie, Paasmetten en Goddelijke Liturgie en aansluitend paasontbijt in Thomaskerk (voorheen Paaskerk), Harmelenstraat 108.
Zondag 16 april, 12 u: Goddelijke Liturgie bij de Hongaarse gemeenschap, in St. Liduinakerk, Koningin Sophiestraat 39 (bij de Schenkade).
Zaterdag 22 april, 19 u: Vespers.
Zondag 23 april, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 20 mei, 9.30 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 27 mei, 19 u: Vespers.
Zondag 28 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Haarlem: (BG)

Zaterdag 13 mei, 19.30 u: Vesper en Goddelijke Liturgie.

's-Hertogenbosch: (Johannes van Damascusgemeenschap)
Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie; soms bij afwezigheid van een priester Metten i.p.v. Goddelijke Liturgie.

Bijzondere diensten:

Zondag 2 april, Vijfde Zondag van Veertigdagentijd, Gedachtenis van Maria van Egypte, boetelinge, 10.15 u: Goddelijke Liturgie van Basilus de Grote.
Zondag 9 april, Palmzondag, 10.15 u: Wijding en udeling van de palm- en wilgentakken, gevolgd door Goddelijke Liturgie van Johannes Chrysostomus.
Maandag 10 april, 19 u: Goddelijke Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.
Dinsdag 11 april, 19 u: Goddelijke Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.
Woensdag 12 april, 19 u: Dienst van Zalving en Gebed (Boetedienst).
Donderdag 13 april, Witte Donderdag, 17 u: Vespers en Basilusliturgie ter gedachtenis aan Laatste Avondmaal.
Donderdag 13 april, Witte Donderdag, 20.00 u: Dienst van de Twaalf Evangelien (Lijdensgeschiedenis).
Vrijdag 14 april, Goede Vrijdag, 15 u: Vespers en Graflegging
Vrijdag 14 april, Goede Vrijdag, 19 u: Metten van de Klaagzangen bij het Graf met processie met Epitafion.
Zaterdag 15 april, Paaszaterdag, 10 u: Dienst van de lezingen met Liturgie van Basilus de Grote.
Zaterdag 15 april, 23.30 u: begin Paasnachtviering met overbrenging van het Epitafion naar het altaar en meteen aansluitend: Zondag 16 april, Pasen, middernacht (00.00

u): Paasnachtmetten en Goddelijke Liturgie van Johannes Chrysostomus. Aan het einde van de dienst zegening van de meegebrachte paasmandjes. Hierna gezellig samenzijn. NB Op Paasmorgen en Tweede Paasdag is er geen Byzantijnse Liturgieviering.

Zondag 23 april, Tweede Zondag van Pasen,

Thomaszondag, 10.15 u: Mettendienst.

Zondag 30 april, Derde Zondag van Pasen, Zondag van de

Balsemdragende Vrouwen, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 7 mei: Vierde Zondag van Pasen, Zondag van de

Lamme Man, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 14 mei: Vijfde Zondag van Pasen, Zondag van de

Samaritaanse Vrouw, Zondag voor de Oosterse Kerken,

10.15 u: Goddelijke Liturgie met huwelijksdienst.

Zondag 21 mei: Zesde Zondag van Pasen, 10.15 u:

Mettendienst.

Donderdag 25 mei: Hemelvaart van onze Heer, 10.15 u:

Goddelijke Liturgie.

Zondag 28 mei: Zevende Zondag van Pasen, Gedachtenis

van de Vaders van het Eerste Oecumenische Concilie te

Nicea (325), 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Voor informatie over de diensten: www.byzantijnsekapel.nl of mev. Myrjam Corsten, tel. 073-6148508.

Hilversum: (Utrechts Byzantijns Koor)

Zondag 23 april, 10 u: Goddelijke Liturgie O. L.

Vrouwekerk, Koninginneweg 40.

Houten: (UBK)

Zondag 7 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie O. L. V.

Tenhemelopneming, Loerikseweg 12.

Maastricht: (BG)

Maandag 17 april, Tweede Paasdag, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 21 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (BG)

Zaterdag 22 april, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 27 mei, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zaterdag 15 april, 23.30 u: Paaswake, processie en

Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 13 mei, 19 u: Chrysostomusliturgie.

Voor informatie over Nijmeegs Byzantijns Koor:

www.cs.ru.nl/~kees/nbk/

Roosendaal: (BG)

Zondag 30 april, 15 u: Typika in O. L. Vrouweparochie, Kade 23.

Rotterdam: (BG)

Zondag 2 april, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 7 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Tilburg: (Tilburgs Byzantijns Koor)

Vrijdag 14 april, 19 u: Goede Vrijdagviering in Heikese kerk (parochie Binnenstad), Oude Markt.

Zaterdag 15 april, 20 u: Paasviering in Heikese kerk (parochie Binnenstad), Oude Markt.

Zondag 14 mei, 10.15 u: Goddelijke Liturgie (in MSC-kapel).

Voor actuele informatie: www.tilburgsbyzantijnskoor.nl

Utrecht: (BG)

Maandag 10 april, 15 u: Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.

Maandag 17 april, Tweede Paasdag, 10 u: Goddelijke Liturgie in St. Antoniuskerk, Kanaalstraat 200.

Donderdag 25 mei, Hemelvaart, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Utrecht: (UBK)

Zondag 14 mei, 11 u: Goddelijke Liturgie in Augustinuskerk, Oude Gracht. Deze viering wordt uitgezonden door KRO Radio i.v.m. Zondag voor de Oosterse Kerken.

POKROF

Is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
seculiere
athletiek en vrijetijd

